

DOI 10.26886/2414-634X.6(42)2020.12

UDC: 739.2(477-25)"19"

**AN ECLECTIC TREND IN PRODUCTS OF JOZEPH MARSHAK'S
JEWELRY FACTORY ON EXAMPLE OF A SILVER TEA AND COFFEE
SET, EXIBITED AT THE ALL-RUSSIAN EXIBITION IN KIEV IN 1913**

N. Sapfirova, Graduate student

<https://orcid.org/0000-0002-5573-324X>

e-mail: natasapfirova@gmail.com

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Ukraine, Kyiv

The subject of research is the legacy of Joseph Abramovich Marshak – famous Kiev jeweler and owner of a jewelry enterprise, whose period of activity covers 1878–1918. Among the large number of jewelry made during the forty years of the factory's operation, it should be noted products that correspond to the stylistic trends of the era of historicism, in particular, the silver tea and coffee set, exhibited at the All-Russian Exhibition in Kiev in 1913.

The main task of this work is to investigate artful language of eclecticism, expressiveness of which allowed artists of J. Marshak's era to combine decorative heritage and semantic interpretation from Antiquity to beginning of the 20th century.

Methodology of this work is based on general scientific principles of historicism and an art history approach. They were realized through the use of following general scientific research methods: otnological, hermeneutic, semiotic, cultural, cross-cultural, iconographic, typologization and art history analysis. Scope of results application outlines teaching activities in specialized educational institutions in formation of plans for art and cultural disciplines, jewelry attribution by Kiev jewelers of marked period, writing

scientific and popular scientific works, reference books, encyclopedias, textbooks.

Main conclusion: features of jewelry artistic language, which were presented in the tea and coffee set, produced in eclectic style at the Joseph Marshak's factory are revealed. Importance of active exhibition activity and its connection with improvement of stylistic solutions in the jewelry production is displayed. It has been established that eclecticism was given priority in comparison with other stylistic directions at the basis of creative developments at J. Marshak's factory.

Key words: jewelry, eclecticism, Joseph Marshak, late 19th – early 20th century.

здобувач аспірантури, Сапфірова Н. М., Еклектичний напрям у виробках Ювелірної фабрики Іосифа Маршака на прикладі срібного сервізу, експонованого на Всеросійській виставці у Києві у 1913 році / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна, м. Київ

Предметом даного дослідження є надбання відомого київського ювеліра і власника ювелірного підприємства Іосифа Абрамовича Маршака, період діяльності якого охоплює 1878–1918 рр. З-поміж великої кількості ювелірних виробів, виготовлених за сорок років роботи фабрики, слід виокремити продукцію, яка відповідає стилістичним напрямам епохи історизму, зокрема срібний сервіз, експонований на Всеросійській виставці у Києві у 1913 році. Мета роботи – дослідити художню мову еклектизму, виразність якої дозволила митцям епохи І. Маршака поєднати декоративне надбання і семіотичне трактування від Античності до початку ХХ ст. В основу методології роботи покладено загальнонаукові принципи історизму, мистецтвознавчий та культурологічний підходи. Вони реалізовувалися шляхом застосування наступних

загальнонаукових методів дослідження: онтологічного, герменевтичного, семіотичного, культуротворчого, крос-культурного, іконографічного, типологізації, мистецтвознавчого аналізу. Сфера застосування результатів окреслює викладацьку діяльність у профільних навчальних закладах при формуванні плану мистецтвознавчих і культурологічних дисциплін, атрибуції ювелірних виробів київських ювелірів окресленого періоду, написанні наукових і науково-популярних праць, довідників, енциклопедій, підручників. Висновки. Виявлено особливості художньої мови ювелірних виробів, які увійшли до складу чайно-кавого сервізу, виготовлених у еkleктичному стилі на фабриці Іосифа Маршака. Показано значущість активної виставкової діяльності і її зв'язок із вдосконаленням стилістичних рішень на ювелірному виробництві. Встановлено, що в основі творчих розробок на фірмі І. Маршака еkleктиці була надана перевага у порівнянні із іншими стилістичними напрямками.

Ключові слова: ювелірні вироби, еkleктика, Іосиф Маршак, остання чверть ХІХ – початок ХХ ст.

Вступ. Ювелірна спадщина Іосифа Абрамовича Маршака (1878–1918) налічує велику кількість виробів, виготовлених впродовж сорокарічної історії існування київської фірми. Вивчення ювелірної продукції дозволило виявити стилістичні уподобання, серед яких найбільш виразними є ті, які тяжіють до еkleктичного напрямку. Ці вироби відображали творчі задуми у художніх колах того часу, ідейне наповнення і стиль життя, його мистецького і побутового оточення.

Еkleктика епохи історизму надала можливість художникам декоративно-прикладного мистецтва, у тому числі і ювелірного, залучити до кола своїх творчих задумів арсенал декоративних деталей

із більш ширшими можливостями його використання. Вільне оперування і їх поєднання сприяло створенню особливого декоративного стилю, який існував, починаючи з 1820-х рр. протягом XIX ст. Однак, із завершенням епохи історизму не припинив своє існування, а продовжував надихати митців на початку XX ст. Його відлуння ми можемо бачити і у сучасному ювелірному мистецтві – у виробках дипломатичного призначення, кабінетному оздобленні, столовому сріблі тощо. У цьому розрізі вивчення ювелірного надбання фірми І. Маршака у еkleктичному стилі є актуальним, дозволяє ввести до кола фахівців золотарської справи найкращі зразки ювелірного мистецтва.

База для вивчення ювелірних виробів сервізу складається із ілюстративного матеріалу друкованих видань кінця XIX – початку XX ст., а також писемного джерела із архівних матеріалів.

У дослідженні увага зосереджена на предметах срібного чайно-кавового сервізу на 12 персон – окрасою вітрини Ювелірної фабрики І. Маршака на Всеросійській виставці у Києві у 1913 році.

Наукова методологія дозволила вивчити стилістику, описову частину сервізу, а також вирішити ряд мистецтвознавчих і культурологічних питань, необхідних задля визначення художнього рівня виробів фабрики І. Маршака. За допомогою онтологічного методу в даному дослідженні розглянуто вплив високохудожніх виробів ювелірного мистецтва на світогляд людини і її взаємовідносини зі світом через мистецькі твори. Герменевтичний метод у контексті наукової роботи дозволив вирішити проблему розуміння і тлумачення змісту деяких ювелірних виробів, оздоблення яких передбачало використання елементів, їх смислових складових, що підлягають розшифруванню. Важлива складова, без якої неможливе прочитання знакової системи ювелірних виробів і визначення їх комунікативної

функції, що дало змогу наблизитися до розуміння ювелірних творів й осмислити світосприйняття художників і майстрів ювелірної справи кінця XIX – початку XX ст. Культуротворчий метод продемонстрував значущу роль ювелірної справи І. Маршака у формуванні не тільки мистецько-культурного середовища м. Києва, а й його місце у світовому культурологічному полі, його вплив і особистий внесок у культуру і мистецтво означеної доби.

Особливої уваги заслуговує виставкова діяльність фабрики І. Маршака, яка за допомогою крос-культурного методу дозволила співставити перетини професійних шляхів Й. Маршака, який мав співробітництво на теренах Російської імперії і Західної Європи. Метод типологізації допоміг у визначенні типології ювелірних виробів, їх формоутворення. За іконографічним методом було визначено спорідненість декоративних елементів виробів фірми Й. Маршака, звернення до певних символів і сюжетів, художні особливості окремих творів. За методом мистецтвознавчого аналізу було здійснене комплексне дослідження предметів срібного сервізу.

Історіографічні дані свідчать про те, що стилістичні характеристики виробів фабрики І. Маршака із збірки Музею історичних коштовностей України було викладено у науковій праці Ж. Арустамян [1, с. 69]. У мистецтвознавчому просторі автором Н. Сапфіровою вперше було проаналізовано стилістичні особливості виробів фабрики І. Маршака [5, с. 218–227; 6, с. 158–163]. Наявне дослідження заповнює лакуну щодо художньої виразності еkleктичних напрямів продукції фабрики, осмислення пріоритетів доби історизму та незгасаючий інтерес до них по її закінченні.

Формулювання мети статті та завдань. Мета – виявити складові художньої мови ювелірних виробів фабрики І. Маршака,

виконаних у еkleктичних традиціях, на прикладі срібного виставкового сервізу.

Виклад основного матеріалу статті. 1913 рік для І. А. Маршака виявився підсумковим щодо успішної діяльності його ювелірного підприємства. Окрім проведення у Києві Всеросійської виставки, виповнилось 35 років його ювелірній справі. Ювелірні прикраси із діамантами, срібний сервіз, інтер'єрні і кабінетні вироби, які експонувалися на Виставці 1913 року, продемонстрували високий художній і технічний рівень виконання (Рис. 1) [8, с. XXIX –XXXII].

Виставкова діяльність фабрики І. Маршака розпочалася із 1893 року, коли вперше власник підприємства продемонстрував ювелірну продукцію у Чикаго на Всемирній Колумбовій виставці, і складається із перемог і нагород. Професійні шляхи І. Маршака перетиналися із представниками ювелірної справи на теренах Російської імперії і Західної Європи. Тим самим до київського виробництва було залучено вітчизняні та закордонні художні і технічні розробки того часу, які дозволили ювеліру зайняти перше місце серед виробників у Південно-Західному краї і його столиці – Києві.

Рис. 1. Вітрина із срібним чайно-кавовий сервізом на Всеросійській виставці у Києві у 1913 році. Художньо-ілюстрований альбом Виставки 1913 року: репринтне видання, 2003 р.

В архівних матеріалах РДІА збереглася «Справа експонента Всеросійської виставки 1913 року у Києві. Фабрика ювеліра Іосифа Абрамовича Маршака» [4]. Згідно неї, на виставці було представлено срібний чайно-кавовий сервіз на 12 персон. Він описаний як виготовлений у строгому стилі Empire вагою шість пудів [4]. Сервіз складався із: великої вази, двох канделябрів, двох ваз для фруктів, бульота, кавника, чайника, двох цукерниць, молочника, вершківниці, масляниці, дві вази для меду, дві вази для варення, шість портбукетів, два графіни для лікеру, дванадцять чарок, дванадцять чашок для кави, шість підсклянників, три підноси, прибори для лимону – дві чашки, дві виделки і одна пилочка, два ножі – для масла і сиру, щипці для цукру, ситечки для чаю, ложки чайні і кавові (Рис. 2) .

Потребує деякого уточнення назва «портбукет». У сучасній практиці вона застосовується переважно щодо брошеподібної прикраси, призначеної для збереження свіжості природних квітів. У порівнянні із сервізом ми бачимо різницю. Портбукет у даному випадку – це невелика вазочка для квітів, яка прикрашає урочистий

Рис. 2. Срібний чайно-кавовий сервіз на 12 персон на Всеросійській виставці у Києві у 1913 році. Художньо-ілюстрований альбом Виставки 1913 року: репринтне видання, 2003 р.

стіл. Такі випадки різного тлумачення назв межі XIX–XX ст. виробів досить поширені і потребують адаптації до сучасної мистецтвознавчої мови.

Стилістика срібного сервізу у «Справі експонента...» зазначена як Empire (Ампір). Варто відзначити, що на межі XIX–XX ст. виробники декоративної продукції, у тому числі і ювелірної, зазначали стилістичні назви у відповідності до існуючих відомих історичних і художніх стилів [2; 3]. Так, у випадку їх залучення до декоративного оздоблення, ювелірні вироби із відповідними елементами рокайлю, ампіру звучали як «Рококо», «Стиль Людовіка XVI», «Ампір», тощо. Лише згодом, із розвитком мистецтвознавчої науки у другій половині XX ст. було сформовано більш-менш єдині стилістичні стандарти назв. Але у сучасному науковому полі іноді виникає необхідність їх уточнення, внаслідок існування розбіжностей у їх трактуванні і розумінні науковцями.

Стиль Ампір характеризується античними класичними декоративними елементами у вигляді міфічних істот, орнаментальними мотивами, у тому числі і геометричними, їх пропорційністю, рівновагою, за характером – парадністю, величністю, урочистістю. Ювелірні твори включають фітоморфних, зооморфних, іхтіоморфних, орнітоморфних, антропоморфних, тератоморфних персонажів, призначених в межах стилю передавати заявлені вище характеристики.

Звернемось до описової частини сервізу, відображеної у «Справі експонента...» [4]. Приміром, велика ваза згідно запису, розташована на чотирьох дельфінах, які спираються на довгастий п'єдестал, що має вигляд фонтана, з якого виглядають два морських коня із крилами. З двох боків вази укріплені барельєфи морських коней, що обвивають фігури жінок із веслами і вільно розпущеними шарфами у руках. Кришку вази прикрашають також чотири дельфіни, на яких

встановлено жіночу фігуру у легкій туніці, яка тримає в одній руці глек, в іншій – лавровий вінок. Канделябри мають глекоподібну форму, розташовані на п'єдесталах із чотирма дельфінами. У верхній частині з обох боків розташовано по дві німфи, які обвиті різними рослинами. На місцях для свічок – електричні лампочки, декоровані багатьма орнаментами. Вази для фруктів мають довгасту глекоподібну форму і розміщені на п'єдесталі із чотирма ніжками у вигляді левових лап. Бо боках предмету ми бачимо також дві морські німфи, обвиті гірляндами. Бульот – кип'ятильник для води відповідає стилістиці декорування, він прикрашений гірляндами і морськими німфами на п'єдесталі, що зображують скульптурну групу із чотирьох дельфінів. Бульот має електричні лампочки карбованої роботи для підігріву води [4]. Як ми бачимо із опису виробів, на фабриці І. Маршака технічні прилади були органічним доповненням творчих ідей.

Згідно декору сервіз тяжіє до відображення водної стихії. Семіотика дозволяє розтлумачити його символічне значення. Головні фігури сервізу – дельфіни, морські німфи і морські коні. Так, дельфіни – давніший символ, у часи Античності вони були покровителями водної стихії із багатьма супутніми якостями, доброзичливими до людей. Морська німфа – одна із доньок морського божества Нереея, яка також виявляла прихильність до мандруючих морем людей. Гіпокампуси (морські коні) – мали потужну невичерпну силу, яка хвилювала морську поверхню і підсилювала ефектну появу Нептуна у гнівливому стані. Але у даному сервізі морські коні мають крила і схожі деякою мірою на Пегаса.

Поряд із тим ми бачимо витвори земного походження – гірлянди із земних квітів, лавровий вінок, лапи лева, а також декор із стилізованим листям аканта. Гірлянди (фестони) мають відношення до давніх жертвоприношень, ними прикрашали жертвовну тварин і худобу. Акант

мав декоративне значення і був одним із улюблених орнаментальних рослинних мотивів у мистецтвах. Лавровий вінок символізує у даному випадку перемогу. Лапи лева, як похідні від багатьох міфічних істот із тілом хижака, мали вагомий вплив на будову, архітектоніку твору у якості постаментів, опори, надавали композиції монументальності.

Художня мова ювелірів кінця XIX – початку XX ст. дозволяє поєднувати елементи історичних стилів, подовжує вік мистецьким пріоритетам епохи історизму і вільно оперує декоративним надбанням митців-попередників.

При співвідношенні ідейного і естетичного змісту предметів сервізу ми бачимо перевагу естетизму і залучення багатой стилістичної історії і її героїв до втілення творчих задумів художників і ювелірів. Автори парадного сервізу створювали його у відповідності до просторових співвідношень інтер'єру заможного будинку кінця XIX – початку XX ст. Також ми бачимо відповідність основам архітектури, що взагалі притаманно деякому асортименту композиційних ювелірних виробів – срібному посуду, інтер'єрним прикрасам, кабінетній скульптурі тощо.

Назва стилю срібного сервізу «Empire» відповідає залученим елементам декору. Але згідно сформованій мистецтвознавчій мові важливе значення має період, у який було вироблену продукцію. Відповідно до цього, «Ампір» кінця XIX – початку XX ст. має всі риси еkleктичного напрямку.

Висновки. Постать І. А. Маршака була рушійною силою у напрямі розвитку ювелірної справи Києва. Її значуща роль відзначена у формуванні мистецько-культурного середовища м. Києва і демонструє його місце у світовому культурологічному полі, вплив і особистий внесок у культуру і мистецтво означеної доби.

Витвори мистецтва на прикладі чайно-кавового сервізу на 12 персон дозволяють оцінити рівень впливу високохудожніх виробів

ювелірного мистецтва на світогляд людини через естетику власного простору і уявити її взаємовідносини зі світом. Художня мова еkleктики мала досить широкий діапазон міфологічних істот і орнаментальних мотивів Античності. Через символічне кодування елементів ми наближаємося до розуміння ювелірних творів й осмислення світосприйняття художників і майстрів ювелірної справи кінця XIX – початку XX ст.

Поширення модерну наприкінці XIX та початку XX ст. не стало на заводі виготовленню ювелірних творів у еkleктичних поєднаннях у декоративному оздобленні і залишалось одним із пріоритетних напрямів у ювелірному мистецтві на фабриці І. А. Маршака.

Література:

1. Арустамян Ж. Г. (1993). Ювелірна фабрика Йосипа Маршака [Текст]. Жанна Гайківна Арустамян. *Міністерство культури України; Національний музей історії України. Пам'ятки декоративно-ужиткового мистецтва із колекції музею історичних коштовностей України – філіалу Національний музей історії України*: темат. зб. наук. пр., 63–74. Бібліогр.: 14 назв.
2. Орнамент всех времен и стилей. По изд. «L'ORNEMENT PLYNROME» (Paris, 1888). (2004). В 2 т. Т. 2. *Art-Родник*, 114–121 таб.
3. Орнамент всех времен и стилей. По изд. «L'ORNEMENT PLYNROME» (Paris, 1888). (2004). В 2 т. Т.1. *Art-Родник*, 250 с.
4. РДІА. Д. 10, Лл. 166–172.
5. Сапфірова Н. М. (2017). Стилiстика срібного посуду, виробленого на Фабриці художньо-ювелірних виробів І. Маршака. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. Вип. 31. *Міленіум*, 218–227.
6. Сапфірова Н. М. (2015). Асортимент прикрас київської фабрики художньо-ювелірних виробів І. Маршака згідно ілюстрованого

прейскуранту 1905 року. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журн. Міленіум*, № 2, 158–163.

7. Скурлов В., Сапфирова Н., Фаберже Т. (2015). К. Фаберже и Іосифъ Маршакъ. *Мемориальный фонд К. Фаберже*, 76 с.: ил.

8. Художественно-иллюстративный альбом Всероссийской выставки в г. Киеве. 1913 г. (2003). Репринтное издание. *Киевское акционерное общество «Книга»*, 400 с.: ил.

References:

1. Arustamyan Zh. G. (1993). Yuvelirna fabrika Josipa Marshaka [Tekst]. Zhanna Gajkivna Arustamyan. Ministerstvo kulturi Ukrayini; Nacionalnij muzej istoriyi Ukrayini. *Pam'yatki dekorativno-uzhitkovogo mistectva iz kolekciyi muzeyu istorichnih koshtovnostej Ukrayini – filialu Nacionalnij muzej istoriyi Ukrayini: temat. zb. nauk. pr.*, 63–74. Bibliogr.: 14 nazv. [in Ukrainian].

2. Ornament vseh vremen i stilej. (2004). Po izd. «L'ORNEMENT PLYHROME» (Paris, 1888) V 2 t. T. 2. *Art-Rodnik*, 114–121 tab. [in Russian].

3. Ornament vseh vremen i stilej. (2004). Po izd. «L'ORNEMENT PLYHROME» (Paris, 1888) V 2 t. T.1. *Art-Rodnik*, 250 s. [in Russian].

4. RDIA. D. 10, LI. 166–172. [in Russian].

5. Sapfirova N. M. (2017). Stilistika sribnogo posudu, viroblenogo na Fabrici hudozhno-yuvelirnih virobiv I. Marshaka. *Mistectvoznavchi zapiski: zb. nauk. prac. Vip. 31. Milenium*, 218–227. [in Ukrainian].

6. Sapfirova N. M. (2015). Asortiment prikras kiyivskoyi fabрики hudozhno-yuvelirnih virobiv I. Marshaka zgidno ilyustrovanogo prejskurantu 1905 roku. *Visnik Nacionalnoyi akademiyi kerivnih kadriv kulturi i mistectv: nauk. zhurn. Milenium*, 2015, № 2, 158–163. [in Ukrainian].

7. Skurlov V., Sapfirova N., Faberzhe T. (2015). К. Faberzhe i Iosif Marshak. *Memorialnyj fond K. Faberzhe*, 76 s. : il. [in Russian].

8. Hudozhestvenno-illyustrativnyj al'bom Vserossijskoj vystavki v g. Kieve. 1913 g. (2003). Reprintnoe izdanie. *Kievskoe akcionernoe obshestvo «Kniga»*, 400 s.: il. [in Russian].

Citation: N. Sapfirova (2020). AN ECLECTIC TREND IN PRODUCTS OF JOZEPH MARSHAK'S JEWELRY FACTORY ON EXAMPLE OF A SILVER TEA AND COFFEE SET, EXIBITED AT THE ALL-RUSSIAN EXIBITION IN KIEV IN 1913. New York. TK Meganom LLC. Innovative Solutions in Modern Science. 6(42). doi: 10.26886/2414-634X.6(42)2020.12

Copyright: N. Sapfirova ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.